

Managementsamenvatting 'Ecologische visie Waterland-Oost'

Doelstelling project

Op initiatief van de stuurgroep Nationaal Landschap Laag Holland is in 2010 een proces gestart om te komen tot een gemeenschappelijk afsprakenkader voor Waterland-Oost. Dit afsprakenkader bevat ruimtelijke kaders voor de agrarische sector en heeft geleid tot een zonering waarbij in het deel ten oosten van het Goudriaankanaal het accent meer op de natuurfunctie komt te liggen. De gebiedscommissie Laag Holland steunt het voorstel voor zonering en heeft op verzoek van de provincie advies uitgebracht aan Gedeputeerde Staten. De huidige NNN begrenzing is thans deels gebaseerd op ecologie, maar deels op uitruil van gronden en vrijwillige basis. Hierdoor is het huidige NNN een mozaïek waarbij sprake is van versnippering. De provincie heeft kenbaar gemaakt te willen beschikken over een meer robuuste invulling van het NNN, inclusief een bezinning op de invulling van de natuurdoelen en de begrenzing.

Naast het terugdringen van de achteruitgang in weidevogels wil de provincie meer aandacht voor het stoppen van de veenafbraak en het verbeteren van de waterkwaliteit (KRW opgave). Verbetering in de waterkwaliteit is van belang voor verlanding en versterking van bijzondere vegetatie als veenmosrietland. Daarnaast wil de provincie aandacht voor de TBES opgave (TBES = Toekomst Bestendig Ecologisch Systeem) gericht op het verbeteren van leefgebied voor vis. Afsluitend is er behoefte aan een nadere uitwerking van de potentie voor diverse, voor laagveen kenmerkende, faunasoorten als water- en moerasvogels, vissen, waterspitsmuis, noordse woelmuis, meervleermuis, ringslang en richt de ambitie zich op de komst van de otter.

Gevraagd is om een visie op te stellen waarbij de ecologische inhoud leidend is, en niet de huidige praktijk qua beheer of financiering. De ecologische visie dient bruikbaar te zijn als onderlegger voor het gebiedsproces en opgesteld te worden op basis van objectieve kennis over de mogelijkheden van het gebied in relatie tot de natuurdoelen. Visies van eigenaren, gebruikers en belangengroepen komen in het gebiedsproces aan de orde.

Werkwijze

Ten behoeve van de uitwerking is een analyse gemaakt van de ontstaansgeschiedenis van Waterland-Oost en een analyse van de huidige situatie. Beantwoording van de vragen 'Waar komen we vandaan?' en 'Waar staan we nu?' zijn relevant voor het kunnen beantwoorden van de vraag 'Waar naar toe?'. Er is een beschrijving gegeven van de natuurlijke situatie, de vele ingrepen in het verleden en wat de huidige toestand is van het water- en bodemsysteem (abiotiek) en de flora en fauna (biotiek). Voor de flora en fauna is een ook aangegeven aan welke de ecologische vereisten moeten worden voldaan wil men de specifieke soorten en systemen kunnen handhaven. Per natuurdoel is een kansenkaart uitgewerkt. De volgende natuurdoelen zijn onderscheiden:

1. Weidevogels
2. Botanisch waardevolle veentjes
3. Waterkwaliteit en TBES doelen (met name vis en verbinding Markermeer/IJmeer met achterland)
4. Voor Waterland kenmerkende faunasoorten

De kansenkaarten geven aan waar in potentie de mogelijkheden zijn om het natuurdoel te ontwikkelen.

Vervolgens is een synthese gemaakt waarin de afzonderlijke kansenkaarten zijn geïntegreerd tot één beeld en waarbij ook een nieuwe begrenzing is voorgesteld voor het NNN. De nieuwe begrenzing gaat uit van een zelfde areaal als de oude begrenzing, maar houdt meer rekening met de mogelijkheid om het watersysteem te kunnen optimaliseren voor de verschillende natuurdoelen. Door aaneengesloten waterhuishoudkundige eenheden te onderscheiden langs de kustzone ontstaat een betere uitgangspositie voor robuuste vernatting en verbetering van de waterkwaliteit. Naast inrichting is daarbij ook een aangepast beheer van groot belang.

Resultaten

Er is een toelichting gegeven op de landgenese in verband met het beantwoorden van de vraag 'Waar komen we vandaan?'. Circa 1200 jaar geleden was Waterland nog natuurlijk en bestond het uit voedselarm hoogveen (bulten tot 3 a 4 meter boven zeeniveau) en veenriviertjes die vrij kunnen afwateren naar de Zuiderzee. In lage delen van Waterland is sprake van getijdewerking en een meer voedselrijke contactzone met moerasbos en brak water. Met de komst van de mens wordt het veen ontwaterd en in cultuur gebracht. Men start met akkerbouw (granen), maar door de ontwatering treedt een snelle bodemdaling op waardoor het land op zeeniveau komt. Men stapt over op

veeteelt en grasland. In de 11de en 12de eeuw treden grote overstromingen op en wordt een zeedijk aangelegd. In de loop der eeuwen volgen er nog vele overstromingen en wordt de zeedijk in verschillende fasen versterkt. Het land daalt men moet water uitpompen om het land droog te houden. Door de kracht van het water vindt kustafslag veelvuldig plaats waardoor grote waterpartijen ontstaan. Ook de veenrivieren worden aanzienlijk breder. In de 17de eeuw worden de grootste meren drooggemalen. Kleinere meren worden in de 19de eeuw drooggemalen. Deze droogmakerijen liggen laag in het landschap. Door afsluiting van het IJ en de Zuiderzee wordt het water rondom Waterland zoet en treedt ook binnen Waterland een snelle verzoeting op die nog steeds door gaat. In de 19de en 20ste eeuw neemt de milieudruk verder toe. Binnen de boerenbedrijven neemt de efficiëntie toe om hogere (melk)productie te halen tegen lagere kosten. Via bemesting en ontwatering wordt de grasproductie opgevoerd. Door de ontwatering van het veen daalt de bodem. De veenafbraak en mest zorgt voor een verslechtering van de waterkwaliteit. Door de veenafbraak is men genoodzaakt om ook het peil steeds weer naar beneden bij te stellen. Met name in de 90-er jaren zijn in het kader van de Ruilverkaveling Waterland 1981-2002 een groot aantal blokbemalingen aangelegd waardoor het peilbeheer in Waterland-Oost meer versnipperd is geraakt over een groot aantal kleinere peilvakken. Voor de natste delen van Waterland is de geschatte bodemdaling in de orde van 0 tot 2 mm per jaar. In de blokbemalingen is dat 2 tot 6 mm per jaar en in sommige droogmakerijen mogelijk hoger (Broekermeer 8 tot 10 mm per jaar).

Voor de beantwoording van de vraag "Waar staan we nu?" is gekeken naar het water- en bodemsysteem en de flora en fauna. Het is opmerkelijk dat de informatie over het grondwatersysteem beperkt is. Opmerkelijk gezien het belang voor functies en de relevantie in relatie tot bodemdaling en waterkwaliteit. Er lijkt sprake van lagere grondwaterstanden ten opzichte van de jaren 50 (COLN overzicht). In delen met geringe drooglegging (verschil maaiveld en oppervlaktewaterpeil) blijken grondwaterstanden in de zomer diep weg te kunnen zakken (tot wel 1 m beneden maaiveld). Het onderliggende grondwater is brak. In de droogmakerijen komt dit brakke grondwater naar boven (kwel) en komt dit terecht in de boezem. Voor grote delen van Waterland is sprake van een lichte infiltratie.

Als gevolg van het nastreven van een strak waterpeil (boezempeil thans -1,56 m NAP) wordt er in de winter veel water uitgemalen en in de zomer veel water ingelaten. Een deel vanuit het IJ en een groot deel vanuit het Markermeer. Ook is er sprake van doorspoeling. De kwaliteit van het oppervlaktewater laat zien dat er sprake is van een hoog gehalte aan voedingsstoffen (N, P) en sulfaat. Het chloride gehalte is relatief hoog maar zit veelal in het zoete bereik. In de droogmakerijen is sprake van licht brak water. Door de veenafbraak is er veel veenslib in het water waardoor het doorzicht zeer gering is. Er komen nauwelijks nog ondergedoken waterplanten voor. In de huidige situatie is nog steeds sprake van enige oevererosie en van verlanding lijkt nauwelijks meer op te treden.

Huidige toestand weidevogels

Op basis van een *systematische meetreeks* vanaf 1991 voor heel Waterland-Oost is geconcludeerd dat er sprake is van een forse achteruitgang in weidevogels. Bezien voor alle weidevogels is er tot 2006 nog sprake van een opleving, maar wordt deze vanaf 2006 gevolgd door een halvering van de gehele weidevogelpopulatie binnen 10 jaar. Hoewel sommige soorten eenden stabiel zijn gebleven of zelfs zijn toegenomen zijn algemene soorten als grutto, kievit en scholekster sterk afgenomen. Tweederde van de oorspronkelijke populatie aan grutto's en kieviten is inmiddels verdwenen. Vooral vanaf 2009 zijn dichtheden in het westelijk deel van Waterland-Oost sterk achteruitgegaan. In toenemende mate concentreren de hoogste dichtheden zich in de natste gebieden. Deze komen vooral voor binnen de bestaande en voorgenomen begrenzing van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Binnen de NNN begrenzing is gekeken naar 13 deelgebieden beheerd door terreinbeherende instanties (reservaten) en 10 deelgebieden beheerd door agrariërs en de gemeente Amsterdam (Zunderpolder). Uit een onderlinge vergelijking blijkt dat er qua beheer niet heel veel verschillen meer bestaan tussen weidevogelgraslanden die agrarisch dan wel als reservaat worden beheerd. Opvallend is dat veel telgebieden met een gunstige trend zich ruimtelijk steeds verplaatsen, wat inhoudt dat er lokaal sprake is van instabiliteit. Sinds 2006 zijn maar weinig telgebieden stabiel gebleven. De predatie is toegenomen

Predatie van eieren en kuikens is een belangrijke factor waardoor de weidevogelpopulatie kan afnemen, maar het is niet de belangrijkste oorzaak van de teruggang van weidevogels. De grootste achteruitgang wordt veroorzaakt door het verdwijnen van geschikt leefgebied, met name door de intensivering van het graslandgebruik. De effecten van predatie moeten ook worden gezien in relatie tot het beheer. Als er tijdens de kuikentijd wordt

gemaaid zal het effect van predatie toenemen, vooral als de lokale predatiedruk groot is. Ook wekelijks controle van nesten in het kader van de weidevogelbescherming verhoogt de kans op predatie. Daarnaast wordt een populatie die door intensivering van het graslandgebruik afneemt ook steeds vatbaarder voor predatie. Dit komt omdat soorten die predatoren kunnen verjagen (kievit, scholekster, grutto en tureluur) in steeds lagere dichtheden aanwezig zijn.

Huidige toestand botanisch waardevolle veentjes

Er is een onderscheid gemaakt in voedselarme rietlanden (veenmosrietland, moerasheide en bloemrijk rietland) en schraallanden (natte en vochtige hooilanden zoals veenhooiland en dotterbloemhooiland). Voor de voedselarme rietlanden geldt dat ruim een derde (35%) in de zomer te droog is en ruim 20% vochtig tot droog en daardoor gevoelig voor verdroging tijdens droge zomers. De toenemende opwarming van het klimaat verhoogt het risico op verdroging waardoor soortenrijkdom en kwaliteit achteruit gaat. Door het nemen van gerichte maatregelen (plaggen, afname invloed fosfaatrijk water) kan de kwaliteit van deze gebieden binnen een vrij korte termijn (binnen 5 à 10 jaar) voor een groot deel weer hersteld worden. Voor de schraallanden geldt dat vanwege de brakke historie allerlei schraallandsoorten die kenmerkend zijn voor gebieden met zoet oppervlaktewater ontbreken. In termen van de beheertypen SNL vochtig hooiland (N10.02) en nat schraalland (N10.01) valt de beoordeling daardoor tamelijk laag uit. De goed ontwikkelde vormen van dotterbloemhooiland en veenhooiland aanwezig in Waterland-oost vertegenwoordigen, vanwege hun bijzondere ontstaansgeschiedenis, evenwel wel een hoge waarde.

Huidige toestand waterkwaliteit en TBES doelen

Het huidig watersysteem is licht brak, zeer voedselrijk en heeft een hoog tot zeer hoog chlorofylgehalte. Door de dikke sliblaag en aanwezigheid van bodemwoelende vis varieert het doorzicht van zeer laag (grote wateren) tot laag (haarvaten). Er wordt een vast peil aangehouden wat betekent dat er in de winter veel wordt uitgemalen en in de zomer veel Markermeerwater moet worden ingelaten. De mogelijkheden voor vismigratie zijn momenteel sterk gelimiteerd door het ontbreken van visvriendelijke verbindingen. Zonder aanvullende maatregelen is het niet aannemelijk dat de KRW doelstellingen voor waterkwaliteit worden gehaald. Een recente systeemanalyse op basis van ecologische sleutelfactoren laat zien dat veenafbraak een cruciale factor is voor de algehele waterkwaliteit en dat alleen door rigoureuze ingrepen in de inrichting en/of het peilbeheer verbeteringen zijn te verwachten.

Huidige toestand kenmerkende faunasoorten

Veel moerasvogels zijn gebonden aan de aanwezigheid van voedselrijke en overjarige rietlanden. Er zijn beschermingsdoelen gekoppeld aan de Vogelrichtlijn. Porseleinhoen en roerdomp verkeren in een zeer ongunstige staat van instandhouding en baarman en bruine kiekendief in een matig ongunstige staat van instandhouding. Er zijn 22 vissoorten aangetroffen in Waterland-Oost maar het visbestand lijkt te worden gedomineerd door bodemwoelende vis als brasem en karper. Noordse woelmuis en waterspitsmuis komt verspreid voor in het gebied, met name in botanisch waardevolle veentjes, nat rietland en natte graslanden. De otter is recent aangetroffen in de omgeving maar gedood door verkeer.

Kansenkaarten per natuurdoel

Voor de afzonderlijke natuurdoelen zijn aparte kansenskaarten opgesteld waarbij rekening is gehouden met de ecologische randvoorwaarden per natuurdoel. Grote kansen voor het verbeteren van de waterkwaliteit liggen vooral in de kustzone in aaneengesloten waterhuishoudkundige eenheden waarbij kan worden ingezet op regenwaterconservering en natuurgericht peilbeheer met eventuele inlaat vanuit het Markermeer zonder negatieve invloed van de landbouw op de waterkwaliteit. Het verbeteren van grote waterpartijen is lastiger dan kleine watersystemen (bijv. sloten in de haarvaten van het watersysteem). Voor de waardevolle veentjes liggen er kansen op verbetering en uitbreiding, vooral op plekken waar deze systemen nu al voorkomen. Voor kenmerkende fauna liggen er kansen in grote delen van Waterland-Oost. Dit is erg afhankelijk van inrichting en waterpeil. Voor weidevogels liggen er kansen op verbetering leefgebied verspreid over Waterland-Oost waarbij er een accent ligt op het oostelijk deel van Waterland-Oost.

Integratie kanskaarten

Voor het integreren van de kanskaarten is gebruik gemaakt van een tabel waarin meekoppelkansen tussen de verschillende natuurdoelen zijn ingeschat. Veel natuurdoelen profiteren van een verbetering van de waterkwaliteit (helder, plantrijk watersysteem) en verbeterde inrichting (plantrijke oevers). Op basis van de meekoppelkansen is een voorstel voor herbegrenzing van het NNN opgesteld. De mogelijkheid voor robuust herstel van het watersysteem (waterkwaliteit, inrichting) heeft een belangrijke rol gespeeld bij de herbegrenzing. Binnen de gebieden is vernatting en vershraling van graslanden mogelijk waardoor het leefgebied van de weidevogels aanmerkelijk kan verbeteren. Het streven naar een aaneengesloten NNN is ook een belangrijke voorwaarde voor de otter. Verder biedt een aaneengesloten NNN in de kustzone van Waterland-Oost goede mogelijkheden om TBES doelen te gaan ondersteunen. Binnen de herbegrenzing van het NNN zijn deelgebieden onderscheiden waarbij op hoofdlijnen is aangegeven welke natuurdoelen als meest kansrijk worden gezien.